

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота магістра

**з теми: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ
ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Виконала: магістрантка спеціальності
016 Спеціальна освіта

Голіней Наталія Миколаївна

Науковий керівник: Гончарук Н.М.,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: Вержиховська О. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент

м. Кам'янець-Подільський – 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	8
1.1 Лексико-граматична компетентність у структурі мовленнєвої діяльності	8
1.2 Загальна характеристика лексичного і граматичного компонентів мовлення у молодших школярів.....	18
1.3 Особливості лексико-граматичного боку мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку	22
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	38
2.1 Методи емпіричного дослідження лексико-граматичної компетентності у молодших школярів	38
2.2 Рівні та якісні показники сформованості лексико-граматичної компетентності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.....	47
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	62
3.1 Педагогічні умови роботи з формування лексико-граматичної компетентності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку	62
3.2 Підвищення лексико-граматичної компетентності у дітей із ЗПР засобами корекційно-розвивальної роботи	66
ВИСНОВОК	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
ДОДАТКИ	106

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна лінгвістична освіта дітей із особливими потребами виступає важливим інструментом для формування вмінь і навичок їхньої успішної навчальної взаємодії та досягнень в освітній діяльності. Вона є частиною культури, що створює умови для успішної комунікативної, соціальної, емоційної, пізнавальної, навчальної та ін. видів взаємодії, які формуються на основі мовлення та мають своїм підґрунтям лінгвістичні знання, вміння та навички. Проблема формування мовлення, як передумови засвоєння навчальних вмінь і навичок, є однією з найважливіших у психолого-педагогічній науці та практиці. Особлива увага надається формуванню передумов засвоєння навичок читання і письма, які є основними дисциплінами у початковій школі. Вони тісно пов'язані із лексичними та граматичними вміннями.

У науковій діяльності лексико-граматичні дослідження широко представлено у працях С.А. Безрукової, І.Д. Гайдаржі, Т.В. Коршун, Р.І. Лалаєвої, І.Ф. Мусаелян, Л.І. Трофіменко. Водночас, вони більшою мірою стосуються аналізу особливостей роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення, затримкою мовленнєвого розвитку або порушеннями інтелектуального розвитку. Наукових досліджень, пов'язаних із вивченням лексико-граматичного боку мовлення школярів із затримкою психічного розвитку в спеціальній літературі недостатньо.

Окрім того, різні аспекти проблеми висвітлюють дослідження нейропсихологічних особливостей мовленнєвого розвитку (А.В. Семенович, Л.С. Цветкова); профілактики і корекції фонетико-фонематичного розвитку як передумови формування лексико-граматичних вмінь (І.А. Алієва, О.В. Боряк, Н.В. Коркішко, S. Cavicchiolo, L. Biagini, R. Kliegman, R. Behrman, H. Jenson); аналізу психолого-педагогічних основ комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей із особливими освітніми потребами (С.Ю. Конопляста, І.В. Мартиненко, Т.О. Піроженко, Т.В. Сак, Є.Ф. Соботович); формування мовленнєвої особистості дитини з особливостями в розвитку (М.С. Вашуленко, В.В. Тарасун).

Діти із затримкою психічного розвитку (діти з когнітивними порушеннями) складають значну групу серед школярів із особливими освітніми потребами. Дослідники в галузі корекційної педагогіки, спеціальної психології та логопедії відзначають, що несформованість мовлення цих дітей негативно впливає на підсумкову якість продуктів мовленнєвої діяльності, якими визначено оволодіння навчальними діями, пізнання довкілля, міжособистісне спілкування.

Особливо важливою є сформованість мовлення та її лексико-граматичних функцій у період оволодіння базовими навичками читання і письма в початковій школі. На час вступу до школи діти мають опанувати усне мовлення, мати достатній рівень активного і пасивного словника, чітко і виразно володіти семантичним значенням слів рідної мови, мати правильну побудову фразового мовлення. Втім, як показує досвід роботи і спеціальні дослідження (Т.В. Ахутіна, Л.І. Дмитрієва, К.В. Засипкіна, А.В. Єгорова, А.А. Романова та ін.) низка першокласників має недостатній словниковий запас, знижену активність мовлення, недиференційовано сприймає зернене мовлення, має труднощі в освоєнні морфологічних і синтаксичних конструкцій.

Лексико-граматичні порушення у комплексі з загальними порушеннями читання і письма є найбільш поширеними в дітей молодшого шкільного віку з затримкою психічного розвитку (Г.О. Блеч, Л.В. Каліннікова, Н.Д. Соколова), що негативно позначається на розвитку їх навчальної діяльності. У зв'язку з цим посилюється інтерес педагогів до проблеми формування мовленнєвих навичок учнів як до соціалізованого чинника, а завдання підготовки дітей до спілкування в усній та письмовій формі висувається до розряду пріоритетних.

У вітчизняній педагогіці відомі методичні рекомендації з розвитку мовлення дітей із затримкою психічного розвитку, розроблені Р.І. Лалаєвою, І.М. Лебедевою, Є.С. Слепович, С.Г. Шевченко, але їх застосування було найбільш ефективним у спеціально створених для навчання дітей із затримкою психічного розвитку умовах і стосувалось роботи у класах корекційно-розвивального навчання. На сьогодні, в умовах повного переходу дітей із затримкою психічного розвитку до інклюзивного навчання, при включенні їх у масові класи, фахівці не мають у своєму

розпорядженні достатнього обсягу методичних розробок, що дозволяють найбільш ефективно розвивати лексико-граматичні вміння в учнів із затримкою психічного розвитку. Це зумовило формулювання проблеми наукового дослідження та визначило актуальність обраної теми: «Особливості формування лексико-граматичної компетентності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку».

Мета дослідження – розробити концептуальне, дидактичне та методичне забезпечення корекційних занять з підвищення лексико-граматичної компетентності в дітей молодшого шкільного віку із ЗПР.

Відповідно до мети виокремлено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел із проблеми і виявити своєрідність розвитку лексико-граматичного ладу мовлення в дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку.

2. Дослідити рівень розвитку лексико-граматичної компетентності у молодших школярів з різними нозологіями.

3. Розробити та експериментально апробувати програму корекційно-розвивальних занять з підвищення лексико-граматичної компетентності в дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Об'єкт дослідження – процес формування лексико-граматичного боку мовлення у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади підвищення лексико-граматичної компетентності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що корекція лексико-граматичного боку мовлення у молодших школярів із затримкою психічного розвитку сприятиме розвитку пізнавальної діяльності, психічних процесів, навчальної комунікації, що становить основу шкільного навчання.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: теорії мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв); психологічні та психолінгвістичні теорії про породження мовного висловлювання (Т. Ахутіна, Л. Виготський, І. Зимня, Г.

Колшанський, С. Кацнельсон); гіпотези лінгвістичного забезпечення комунікативної поведінки (І. Стернін, Е. Sapir, В. Whorf); корекційна спрямованість навчання дітей з особливими потребами та її реалізація (В. Бондар, В. Засенко, С. Миронова, В. Синьов, М. Шеремет); положення про вплив психолінгвістичних чинників на розвиток дітей (О. Боряк, Р. Лалаєва, В. Петрова, Є. Соботович); психолого-педагогічні концепції про етіологію, механізми та симптоматику затримки психічного розвитку (М. Певзнер, Т. Власова, В. Лубовський, Л. Переслін, Є. Єкжанова, І. Фішман, С. Шевченко).

Методи дослідження: теоретичні: у якості основних методів наукового вивчення проблеми застосовано системний аналіз теоретичних джерел, порівняння та диференційну реалізовані за результатами опрацювання даних теоретичних та емпіричних розвідок.

емпіричні: тести дослідження лексико-семантичної складової мовлення; тести дослідження морфологічної складової мовлення; комплексний Гейдельберзький тест мовленнєвого розвитку (Heidelberger Sprachentwicklungs Test).

математичної статистики: графічне представлення результатів, кореляційний аналіз К. Пірсона для розрахунку частки варіативності змінних; комп'ютерна програма Microsoft Office Excel для обчислення статистичних функцій і математичного опрацювання результатів.

Експериментальна база дослідження: Спаський ліцей імені Івана Франка Нижньовербізької сільської ради; Спаська гімназія Нижньовербізької сільської ради.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

- розширено та науково обґрунтовано концептуальні засади розвитку лексико-граматичної компетентності у дітей із затримкою психічного розвитку;
- вивчено етапи та особливості підвищення лексико-граматичної компетентності у молодших школярів з нормотиповим розвитком (НР) і затримкою психічного розвитку (ЗПР);
- розроблено структурно-функціональну модель формування лексико-граматичної компетентності, яка містить такі структурні компоненти: лексико-

семантичну складову та її розвиток; морфологічну складову та її розвиток; синтаксичну складову та її розвиток; словотвірну складову та її розвиток.

Практичне значення дипломної роботи:

– розроблено експериментальну програму дослідження лексико-граматичного боку мовлення у молодших школярів із затримкою психічного розвитку, яка передбачає вивчення лексико-семантичної, морфологічної, синтаксичної та словотвірної складових;

– розроблено та апробовано методику підвищення лексико-граматичної компетентності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку, яку впроваджено у роботу спеціальних закладів освіти;

Вивчення особливостей розвитку лексико-граматичного боку мовлення у молодших школярів дозволяє правильно організувати педагогічну роботу з цією категорією дітей. Дані дослідження можуть бути враховані при створенні діагностичних і корекційних програм з розвитку мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку.

Апробація роботи. Основні результати дипломної роботи обговорювались на студентській науково-практичній конференції у КПНУ імені Івана Огієнка. Дані апробації висвітлено в одній публікації.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне дослідження проблеми формування лексико-граматичної компетентності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку уможливило зробити низку узагальнень і висновків.

У межах теоретичного аналізу нами виокремлено п'ять підходів до дослідження компетентності як лексико-граматичної категорії, зокрема, компетентність як: 1) обізнаність щодо сутності формування лексико-граматичних структур (знаннєвий підхід); 2) системне поєднання знань, умінь та навичок (освітньо-орієнтований підхід); 3) сукупність реалізованих у процесі освітньої діяльності особистісних якостей (особистісний підхід); 4) рівень лексико-граматичної грамотності (рівневий підхід); 5) готовність використовувати свої знання з лексики та граматики у необхідних ситуаціях (мотиваційний підхід).

У контексті нашого дослідження лексико-граматичну компетентність охарактеризовано як здатність використовувати наявні лінгвістичні ресурси під час вирішення завдань лексико-граматичного характеру. Вона передбачає необхідний рівень морфологічної, синтаксичної та лексичної грамотності. Її компонентами визначено: а) лексичний (багатство словникового запасу); б) семантичний (рівень розуміння психолінгвістичного контексту понять); в) морфологічний (усвідомлення словозмін у межах граматичних категорій); г) синтаксичний (конструктивні здібності у побудові фразового мовлення); д) словотвірний (здатність застосовувати способи словотворення).

Теоретичний аналіз динаміки лексико-граматичного розвитку дав змогу стверджувати про доцільність науково обґрунтованого алгоритму, згідно якого предметом пізнання на початковому етапі стають лексичні аспекти мовлення і на їх основі формуються граматичні. Найбільш важливими новоутвореннями у розвитку мовлення молодших школярів є поява читання і письма як різновидів писемного мовлення, що потребує сформованості лексичних і граматичних структур.

Лексико-граматичний розвиток у дітей із ЗПР, поряд із порушеннями інших психічних функцій, вказує на несформованість таких мовленнєвих структур: в) бідність пасивного й активного словника; а) звуковимови та артикуляції звуків,

що створює несприятливі передумовлення для формування лексико-граматичних вмінь; б) обмеження у вживанні та конструюванні висловлювань; г) недостатній кількості прикметників, прислівників, прийменників; д) відсутності антонімів, синонімів, паронімів; д) труднощах у формуванні морфологічних конструкцій; е) недорозвиненні словотвору і словозміни; г) недостатньою символічною функцією мовлення; д) порушенням процесів інтеріоризації мовлення. Це обмежує можливості засвоєння складних мовних і мовленнєвих закономірностей.

Дослідження рівня лексико-граматичної компетентності у молодших школярів було здійснено за такими позиціями: дослідження лексико-семантичної складової мовлення; аналіз морфологічних аспектів мовлення; вивчення граматико-синтаксичних конструкцій; дослідження особливостей словотвору. За результатами емпіричного дослідження у молодших школярів віку було виявлено **чотири рівні** лексико-граматичної компетентності. Для дітей із **нормативним розвитком** характерний **високий і достатній рівні** лінгвістичного розвитку. Це вказує на те, що вони мають розширений словниковий запас, аргументоване, зрозуміле та обґрунтоване мовлення, розуміють семантичне значення слів, здатні самостійно формулювати визначення з урахуванням узагальнюючих, функціональних та описових характеристик предметів. Вони розуміють механізми функціонування граматичних категорій числа, роду, відмінку, здатні усвідомлювати структуру фразового мовлення, самостійно встановлюють послідовність слів у реченні з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків та логіки їх конструювання. Виявляють високу або достатню компетентність у процесі здійснення словотворення та словозмін.

Для школярів із **затримкою психічного розвитку** більш властиві **середній або низький рівні** лексико-граматичної компетентності. Це вказує на те, що вони використовують у мовленні обмежену кількість лексичних одиниць, не спроможні логічно обґрунтовувати визначення, що вказує на недостатнє розуміння сутності понять. Демонструють вміння щодо диференціювання чисел, але мають посередні здібності щодо відмінювання слів та усвідомлення категорії роду. Під час виконання завдань на граматико-синтаксичний аналіз речень виявляють недостатню логіко-

концептуальну здатність щодо розуміння їх граматичної структури. Провляють посередні здібності щодо словозмін і низькі здібності щодо словотворення, не осмислюючи сутності творення нових форм слів. Особливо складно їм використовувати перехід у межах дієслівно-іменникових форм і прикметникових ступенів порівняння. Не розкривають здібності під час логічного структурування речень, не ураховують їх причиново-наслідкові зв'язки, не виявляють навичок їх самостійного конструювання.

Основними педагогічними умовами формування лексико-граматичної компетентності у молодших школярів із ЗПР визначено: а) командну роботу фахівців, які аналізують різні контексти мовленнєвого розвитку; б) визначення збережених аспектів мовленнєвої діяльності; в) урахування динаміки лінгвістичного розвитку дітей, і, на основі цього вироблення оптимальної педагогічної стратегії підвищення лексико-граматичної компетентності; г) формування цілісного концепту лексико-граматичної компетентності у поєднанні лексико-семантичної, граматико-синтаксичної, морфологічної, словотвірної складових; д) створення комунікативного середовища для реалізації корекційно-розвиткової програми; е) вибір ефективних засобів, методів і форм корекційно-розвиткової роботи.

Розроблений цикл корекційно-розвиткових занять спрямований на формування таких компетенцій: збагачення словникового запасу шляхом долучення слів-узагальнень; формування вмінь змістовно, виразно, послідовно будувати висловлювання; поширення мовлення прикметниками, прийменниками, сполучниками; контекстуальне вживання сполучників «тому що», «через це»; використання синонімів; опис лексичного значення слів за схемою: а) узагальнення; б) функція або характеристика предмету; вміння використовувати обґрунтування у мовленні; осмислення і доцільне вживання граматичних категорій (роду, числа, відмінку); вміння логічно конструювати речення з допомогою та встановлювати у ньому причиново-наслідкові зв'язки; здатність поширювати словосполучення у прості речення; володіння основами транслокаційного словотворення між частинами мови; конструювання ступенів порівняння прикметників; контроль за грамотністю власного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусичина Л. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 4. С. 23–27.
2. Арендарук А.О. Проблеми загального недорозвинення мовлення у дітей. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Medecine/7_86151.doc.htm (дата звернення: 12.03.2021).
3. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: Формирование грамматического строя речи. Москва : Мозаика-Синтез, 2004. 296 с.
4. Ахутина Т. В., Засыпкина К. В., Романова А. А. Анализ смысловой стороны речи у детей 5–7 лет с точки зрения концепции речемышления Л.С. Выготского. Система языка и языковое мышление / под ред. Е.Ф. Кирова и Г.М. Богомазова. Москва : Либроком, 2009. С.162–173.
5. Ашиток Н.І. Формування мовлення дітей дошкільного віку з особливими потребами в контексті гуманістичної парадигми. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 37
6. Афузова Г.І. Корекційна підтримка в контексті психологічної допомоги дітям із психофізичними вадами. *Дефектологія*. 2010. №1. С. 47–48.
7. Ахутина Т.В., Пылаева Н.М. Преодоление трудностей обучения : нейропсихологический подход. Санкт-Петербург : Наука, 2008. 320 с.
8. Базима Н.В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2014. 22 с.
9. Баль Н.М. Актуальні проблеми діагностики мовленнєвих порушень у дітей. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2010. № 14. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/apko_2010_1_4.pdf (дата звернення: (08.09.2021)).
10. Безрукова С.А. К вопросу о формировании лексико-грамматических средств языка у дошкольников с ОНР. *Логопед в детском саду*. 2007. №6. С.40–52.

11. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности : монография. Москва : Наука, 2004. 394 с.
12. Бех І.Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
13. Блеч Г.О. Система корекційно-розвивального навчання з розвитку мовлення дошкільників з розумовою відсталістю. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2015. Вип. 8. С. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2015_8_4
14. Блінова Г.Й. Альбом для обстеження мовлення у дітей : навч.-метод. посіб.: в 2.ч. Київ : Благовіст, 2001. 215 с.
15. Блонский П.П. Психология младшего школьника : избранные психол. труды. Воронеж : МОДЭК, 2006. 632 с.
16. Богущ А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Слово, 2004. 376 с.
17. Божович Л.И. Речь и практическая интеллектуальная деятельность ребенка (экспериментально теоретическое исследование). *Народное образование. Культурно-историческая психология*. 2006. №1–3. С.40–45.
18. Бондар В.І., Синьов В.М., Тищенко В.В. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна. 2012. № 19. С.165–170.
19. Боряк О.В. Діагностика, формування й корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018. 458 с.
20. Боряк О.В. Специфіка логопедичної корекції при вадах інтелектуального розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2014. №26. С.29–33.

21. Боряк О.В. Характеристика мовленнєвого розвитку учнів молодших класів спеціальної школи (теоретичний аспект). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2014. Вип. IV. С. 22–30.
22. Сока Н.Ю. Ступеньки розвитку. Рання діагностика и корекція задержки психического развития у детей : учеб.-метод. пособие. Москва : Гном-Пресс, 2002. 64 с.
23. Вассерман Н.И., Дорофеева С.А., Меерсон Я.А. Методы нейропсихологической диагностики. Санкт-Петербург : Стройлеспечать, 2007. 304 с.
24. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2000. № 4. С. 11–14.
25. Визель Т.Г. Основы нейропсихологии : учеб. для студентов вузов. Москва : АСТАстрель Транзиткнига, 2009. 430 с.
26. Выготский Л.С. Основы дефектологии : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Лань, 2003. 654 с.
27. Выготский Л.С. Психология развития ребенка : учеб. пособие. Москва : Смысл, 2004. 512 с.
28. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія. Кам'янець-Подільський : Друк-сервіс, 2001. 200 с.
29. Гайдаржи І.Д. Корекція лексико-граматичних порушень у дітей із ЗНМ засобами ігрової діяльності. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації*. С.30–33.
30. Гарбуз Н. Нестандартні форми навчання молодших школярів на уроках рідної мови. *Початкова школа*. 2003. № 4. С.1–4.
31. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1961. 471 с.
32. Геращенко С.І. Розвиток діалогічного мовлення у розумово відсталих учнів на логопедичних заняттях. *Логопедія*. 2013. № 3. С. 24–27.

33. Гноєвська О.Ю. Інклюзивна освіта як психолого-педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2011. Вип.18. С.40–43.
34. Демченко Н.Ю. Особенности формирования связной монологической речи у детей дошкольного возраста с интеллектуальным недоразвитием. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. № 18. С. 54–59.
35. Державна типова програма реабілітації інвалідів : Кабінет Міністрів України від 08.12.2006р. №1686. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/58079892>.
36. Дефектологічний словник / за заг. ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Київ : Леся, 2011. 528 с.
37. Діти з затримкою психічного розвитку : характеристика, особливості психологічного супроводу : метод. реком. / укл. Л.О. Кондратенко, Суми : РВВ КЗ Сумський ОППО, 2015. 56 с.
38. Дмитриев А.А. О некоторых проблемах интегрированного обучения детей с особыми образовательными потребностями. *Дефектология*. 2005. №4. С.4–8.
39. Дмитриева Л.И. Особенности коррекционной работы по формированию словаря у учащихся младших классов школ для детей с нарушением интеллекта: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Екатеринбург, 2000. 159 с.
40. Егорова А.В. Логопедическая работа по актуализации словаря младших школьников с интеллектуальной недостаточностью : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Санкт-Петербург, 2011. 233 с.
41. Зимняя И.А. Лингвopsихология речевой деятельности : избр. психол. труды. Москва : Изд-во Моск. психол.-социального ин-та, 2001. 432 с.
42. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. №5. С.34–42.
43. Иванова Е.О. Компетентностный подход в соотношении со знаниево-ориентированным и культурологическим. *Эйдос : Интернет-журнал*. 2007. URL: <http://www.eidos.ru>. (дата звернення 08.10.2021).

44. Калмикова Л.О. Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Переяслав-Хмельницький : Фенікс, 2008. 234 с.
45. Калягин В.А., Овчинникова Т.С. Логопсихология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2006. 320 с.
46. Каменева Н.А., Сливинская П.С. Developing Grammatical Competence of Future Translators. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика*. Київ : Аграр Медіа Груп, 2020. С. 264–268.
47. Кашуба Л. В. До проблеми розвитку зв'язного мовлення у школярів із ЗПР. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*. Запоріжжя, 2006. Вип. 8. Т.І. С. 269–270.
48. Кисличенко В.А., Копилова А.О. Обстеження сформованості граматичних категорій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення в умовах побутового білінгвізму. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського*. 2017. № 3. С. 187–192.
49. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Київ : АТОПОЛЬ, 2011. 274 с.
50. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2007. 458 с.
51. Комарова С. В. Развитие речи как средство общения младших школьников с интеллектуальными нарушениями. *Логопед*. 2004. № 6. С. 25–32.
52. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихология : навч. посібник. Київ : Знання, 2010. 293 с.
53. Корнев А.Н. Основы логопатологии детского возраста : клинические и психологические аспекты. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 380 с.
54. Коршун Т.В. Відбір лексики для початкового етапу засвоєння української мови : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 1995. 206 с.
55. Лалаева Р.И. Некоторые особенности лексико-грамматического строя речи у умственно отсталых детей с дислексиями. *Дефектология*. 1976. №6. С.9–12.

56. Лауткина С.В. Логопсихология : учеб. пособие. Витебск : ВГУ им. П.М. Машерова, 2007. 150с.
57. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии : учеб. пособ. Москва : Академия, 2004. 384 с.
58. Макаренко І.В. Особливості логопедичної роботи з учнями початкових класів допоміжної школи. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. №14 (225), ч. II. URL: <http://www.logopedu.cjom.ua> (дата звернення: 08.09.2021).
59. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 224 с.
60. Марченко І.С. Проблема формування зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку. *Наукові записки : зб. статей НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2000. Ч.1. С.198–205.
61. Матросова Т.А. Формирование лексико-грамматического строя речи у дошкольников с задержкой психического развития: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Москва, 2006.
62. Меженцева Г.Н., Яковлева Ю.И. Особенности лексико-грамматического строя речи у младших школьников с задержкой психического развития. *Молодой ученый*. 2017. № 19 (153). С. 304–307. URL : <https://moluch.ru/archive/153/43298/> (дата обращения: 18.11.2021).
63. Миронова С.П. Концептуальні основи підготовки вчителя-дефектолога до корекційної роботи у спеціальних закладах. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2003. Вип. 17 (20). С. 22–23.
64. Мусаелян И.Ф. Формирование лексико-грамматической составляющей языковой компетенции. *Ярославский педагогический вестник*. 2011. №3. Том II : Психолого-педагогические науки. С.139–142.
65. Нечипоренко В.В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як умова формування життєвих компетенцій в учнів з обмеженими можливостями здоров'я : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2006. 16 с.

66. Петрановська Л. ЗПР – не вирок. Зміни одне життя. <http://changeonelife.ru/2013/11/01/lyudmila-petranovskaya-zaderzhka-psihicheskogo-razvitiya-ne-prigovor/>
67. Піроженко Т.О. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ : Главник, 2005. 112 с.
68. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2013 р. №607. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF>.
69. Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі : наказ МОН України від 31.12.2015р. №1436. URL : [http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-01-16/4897/nmo-1436\(1\).pdf](http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-01-16/4897/nmo-1436(1).pdf).
70. Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти : наказ МОН України від 06.12.2010 №120. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10#Text>
71. Рібцун Ю.В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Харків : Ранок, Кенгуру, 2018. 40 с.
72. Романенко О.В. Застосування соціально-психологічного тренінгу в системі психологічної допомоги дітям з тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2014. №27. С.174–179.
73. Румянцева И.М. Психология речи и лингвопедагогическая психология. Москва : ПЕР СЭ, 2004. 319 с.
74. Сак Т.В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2014. Вип. 26. С. 215–219.
75. Сальникова О.А. Ключевые компетенции в современном образовании. *Педагогическая наука и практика*. 2011. №11. С.1–5.

76. Сергеев Г.А. Компетентность и компетенции в образовании. Владимир : Изд-во Владимирского гос. Ун-та, 2010. 78 с.
77. Сапожников Я.М. Нарушения речи у детей. Педиатрия. Журнал им. Г.Н. Сперанского. 2013. Т.92. №4. С.82–88.
78. Семенович А.В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте : учеб. пособие для высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2002. 232 с.
79. Савченко М.А. Методика виправлення вад мови у дітей. Київ : Радянська школа, 1983. 168 с.
80. Синьов В.М., Бондар В.І. Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями : Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. 397 с.
81. Соботович Е.Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции (Дети с нарушением интеллекта и моторной алалией) : учеб. пособие для студентов. Москва : Классикс Стиль, 2003. 160 с.
82. Соколова Г.Б. Розвиток лексикосемантичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. ... канд. психол. наук. 2013.
83. Тарасун В.В. Формування мовленнєвої особистості дитини з особливостями в розвитку. *Науковий вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2013. С. 165–173.
84. Тищенко В.В. Засвоєння граматичної сторони мовлення дітьми з порушеннями розумового розвитку. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2011. №19. С.254–260.
85. Трофименко Л.І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. 2004. 20 с.
86. Ушакова Т.Н., Белова С.С., Валеева Е.Н. Лингвопсихологическое исследование вербальной семантики. *Психологический журнал*. 2010. Т.31. №6. С.83–97.
87. Цейтлин С.Н. Язык и ребенок : Лингвистика детской речи : учеб. пособ. Москва : ВЛАДОС, 2000. 240 с.

88. Чиркова Э.Б. Содержательная и языковая реконструкция текстов в логопедической работе. Современные подходы к коррекции общего недоразвития речи у детей. «Диагностика и коррекция нарушений речевого развития у детей» : матер. республиканского научно-практ. семинара (г.Москва, 4 окт. 2008 г.) Москва, 2008. С.107–115.
89. Шеремет М.К. Логопедія : підруч. Київ : Слово, 2010. 672 с.
90. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / под ред. Л.Р. Зиндера, М.И. Матусевич. Москва : Издание ЛКИ, 2008. 432 с.
91. Al-Batal M. Playing with words: teaching vocabulary in the Arabic curriculum. *Handbook Arabic language teaching professionals in the 21st century*. New Jersey, USA: Routledge, 2006. P. 331–340.
92. Alquahtani M. The importance of vocabulary in language learning and how to be taught. *International Journal of Teaching and Education*. 2015. Vol.3(3). P.21–34.
93. Alemi M., & Tayebi A. The influence of incidental and intentional vocabulary acquisition and vocabulary strategy use on learning L2 vocabularies. *Journal of Language Teaching and Research*. 2011. Issue 2.1. P.81–98.
94. Barcroft J., Schmitt N., & Sunderman G. The Routledge Handbook of Applied Linguistics. New York : Routledge, 2011. P. 571–583.
95. Bee Choo L., Tan Ai Lin D. & Pandian A. Language learning approaches. *A review of research on explicit and implicit learning in vocabulary acquisition*. Elsevier : Procedia-Social and Behavioral Sciences, 2012. P.852–860.
96. Daller H., Milton J. & Treffers-Daller J. Modelling and assessing vocabulary knowledge. Cambridge : Cambridge University Press, 2007.
97. DeCarrico J. Vocabulary learning and teaching. *Teaching English as a second or foreign language*. Boston : Heinle and Heinle, 2001. P.285–299.
98. Duppenhaler C. Vocabulary Acquisition: The Research and Its Pedagogical Implications. 2007. URL: <http://ci.nii.ac.jp/naid/110006558440> (accessed 01.05.2021).
99. Folse K. Myths about teaching and learning second language vocabulary: what research says. *TESL Reporter*. 2004. Vol. 37(2). P.1–13.

100. Griffiths C. Patterns of language learning strategy use. *System*. 2003. Vol.31. P.367–383.
101. Griffiths C. Language learning strategies: Theory and research. Iran. *ILI Language Teaching Journal*. 2006. Vol.2(1). P.1–29.
102. Hunt A. & Beglar D. Current Research and Practice in Teaching Vocabulary. *Methodology in language teaching: an anthology of current practice*. New York: Cambridge University Press. 2002. P. 258–266.
103. Jiménez R. El concepto de competencia léxica en los estudios de aprendizaje y enseñanza de segundas lenguas. *Journal of language teaching and research*. 2002. Vol.24(1). P.149–162.
104. Kamil M., & Hiebert E. Teaching and learning vocabulary: Perspectives and persistent issues. *Teaching and learning vocabulary: Bringing research to practice*. NJ: Lawrence Erlbaum, 2005. P.1–23.
105. Laufer B. & Goldstein Z. Testing vocabulary knowledge: Size, strength, and computer adaptiveness. *Language Learning*. 2004. Vol.54 (3). P. 399–436.
106. Thordardottir E. Grammatical morphology is not a sensitive marker of language impairment in Icelandic in children aged 4–14 years. *Journal of Communication Disorders*. 2016. Vol. 62. P. 82–100.